

PROBATSIIYA XIZMATI FAOLIYATINING NAZARIY VA HUQUQIY ASOSLARI

Abdireymov Maxset Baypolat uli

O'zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi 3-o'quv kursi kursanti, Toshkent sh.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20466621>

Annotatsiya: Ushbu maqolada O'zbekiston Respublikasida probatsiya xizmatining tashkiliy-huquqiy asoslari, 2024-yil 7-avgustda qabul qilingan "Probatsiya to'g'risida"gi O'RQ-938-son Qonun va tegishli normativ-huquqiy hujjatlar kontekstida kompleks tahlil qilinadi. Mazkur ilmiy maqola probatsiya xizmati faoliyatining nazariy mazmuni, uning jamiyatdagi o'рни hamda huquqiy asoslari tahlil qilinadi. Shuningdek, probatsiya institutining shakllanishi, xalqaro tajriba va O'zbekiston Respublikasida ushbu tizimning rivojlanish bosqichlari yoritiladi. Maqolada probatsiya xizmatining jinoyatchilikning oldini olish, mahkumlarni ijtimoiy moslashtirish va qayta tarbiyalashdagi ahamiyati ilmiy-huquqiy jihatdan asoslab beriladi.

Kalit so'zlar: Probatsiya, probatsiya xizmati, jinoyat-ijroiya tizimi, mahkum, ijtimoiy moslashuv, huquqiy asoslar, profilaktika, retsdiv jinoyatchilik, nazorat, xalqaro tajriba.

Probatsiya instituti zamonaviy jinoyat-ijroiya siyosatining muhim tarkibiy qismlaridan biri hisoblanadi. Mazkur institut jinoyat sodir etgan shaxslarni jamiyatdan ajratmagan holda ularni nazorat qilish, tarbiyalash, ijtimoiy moslashtirish hamda qayta jinoyat sodir etishining oldini olishga qaratilgan tizim sifatida namoyon bo'ladi. Hozirgi davrda ko'plab davlatlarda probatsiya tizimi insonparvarlik tamoyillariga asoslangan jinoyat-huquqiy siyosatning muhim

Contact: 99 826 99 56

yo‘nalishi sifatida rivojlanmoqda. Chunki jinoyatchilikka qarshi kurashishda faqat jazolash choralari qo‘llash yetarli emasligi, balki jinoyat sodir etgan shaxsni qayta tarbiyalash, uning ijtimoiy hayotga moslashuviga ko‘maklashish va jamiyatga qaytarish zarurligi xalqaro amaliyotda o‘z tasdig‘ini topgan. “Probatsiya” atamasi lotincha “probatio” so‘zidan kelib chiqqan bo‘lib, “sinov”, “tekshirish” yoki “nazorat” ma’nolarini anglatadi. Huquqiy jihatdan probatsiya sud tomonidan tayinlangan jazo ijrosini nazorat qilish va mahkumni ijtimoiy rehabilitatsiya qilishga qaratilgan maxsus faoliyat turi hisoblanadi. Probatsiya xizmatining asosiy mohiyati jinoyat sodir etgan shaxsni jamiyatdan butunlay ajratib qo‘ymasdan, uning xulq-atvorini nazorat qilish orqali ijobiy tomonga o‘zgartirishdan iboratdir. Bu esa o‘z navbatida inson huquqlarini ta’minlash, shaxsning qadr-qimmatini hurmat qilish hamda jinoyatchilikning oldini olishning samarali vositalaridan biri sifatida e’tirof etiladi. Probatsiya tizimining shakllanishi uzoq tarixiy taraqqiyot natijasidir. Dastlab ushbu institut XIX asrda AQSh va Buyuk Britaniyada paydo bo‘lgan. O‘sha davrda jinoyat sodir etgan shaxslarni qamoqqa olish o‘rniga ularni jamiyat nazorati ostida tarbiyalash g‘oyasi ilgari surilgan. Ayniqsa, voyaga yetmaganlar tomonidan sodir etilgan jinoyatlarga nisbatan insonparvar yondashuvni qo‘llash zarurati probatsiya tizimining rivojlanishiga turtki bo‘lgan. Keyinchalik ushbu tajriba Yevropa davlatlarida ham keng qo‘llanila boshladi. XX asrga kelib probatsiya tizimi mustaqil huquqiy institut sifatida shakllandi va xalqaro miqyosda jinoyat-ijroiya tizimining ajralmas qismiga aylandi. Probatsiya xizmatining nazariy asoslari jinoyat huquqi, kriminologiya, pedagogika, psixologiya hamda sotsiologiya fanlari bilan chambarchas bog‘liqdir. Chunki probatsiya faoliyatida faqat huquqiy nazorat emas, balki mahkumning ruhiy holati, ijtimoiy muhiti va shaxsiy xususiyatlarini o‘rganish ham muhim ahamiyat kasb etadi. Probatsiya tizimi jinoyatchilikning sabab va omillarini tahlil qilishga asoslanadi. Mazkur tizimning asosiy maqsadi jinoyat sodir etgan shaxsni qayta jinoyat sodir etishdan tiyish hamda uni jamiyatning to‘laqonli

a'zosiga aylantirish hisoblanadi. Shu sababli probatsiya faoliyatida individual yondashuv tamoyili ustuvor o'rin egallaydi. Probatsiya xizmatining muhim jihatlaridan biri shundaki, u jazoni ijro etishning muqobil shakli sifatida xizmat qiladi. Ya'ni ayrim hollarda sud tomonidan ozodlikdan mahrum qilish bilan bog'liq bo'lmagan jazolar tayinlanadi va ularning ijrosi probatsiya organlari tomonidan nazorat qilinadi. Bu esa penitensiar muassasalardagi ortiqcha yuklamani kamaytirish bilan birga, mahkumning oilasi va jamiyat bilan aloqalarini saqlab qolishga xizmat qiladi. Natijada shaxsning ijtimoiy hayotdan uzilib qolishining oldi olinadi. Shu bilan birga, davlat budjeti xarajatlari ham qisqaradi, chunki bir shaxsni jazoni ijro etish muassasasida saqlash katta moliyaviy mablag' talab qiladi. Probatsiya xizmatining asosiy funksiyalaridan biri nazorat funksiyasidir. Ushbu funksiyaning mazmuni probatsiya hisobida turgan shaxslarning xulq-atvori ustidan monitoring olib borishdan iboratdir. Nazorat jarayonida mahkumning sud tomonidan yuklatilgan majburiyatlarga rioya etishi, yashash joyini o'zboshimchalik bilan tark etmasligi, mehnat faoliyati bilan shug'ullanishi va ijtimoiy tartib-qoidalarga amal qilishi kuzatib boriladi. Probatsiya organlari tomonidan nazoratning samarali amalga oshirilishi qayta jinoyatchilikning oldini olishda muhim rol o'ynaydi. Probatsiya xizmatining yana bir muhim funksiyasi ijtimoiy-huquqiy yordam ko'rsatish hisoblanadi. Probatsiya nazoratidagi shaxslar ko'pincha ish bilan ta'minlanish, yashash joyi topish, ta'lim olish yoki tibbiy yordamga muhtoj bo'ladi. Shu sababli probatsiya organlari mahalliy davlat organlari, nodavlat tashkilotlar va fuqarolik jamiyati institutlari bilan hamkorlikda ularga amaliy yordam ko'rsatadi. Bu esa mahkumning ijtimoiy hayotga qayta moslashishiga xizmat qiladi. Xususan, kasb-hunarga o'qitish, psixologik maslahatlar berish va ijtimoiy qo'llab-quvvatlash probatsiya faoliyatining muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Probatsiya tizimida profilaktik faoliyat ham alohida ahamiyatga ega. Chunki jinoyatchilikning oldini olish faqat jazolash bilan emas, balki shaxsni ijtimoiy jihatdan qo'llab-

quvvatlash orqali amalga oshiriladi. Probatsiya xodimlari nazorat ostidagi shaxslarning oilaviy ahvoli, ijtimoiy muhiti va psixologik holatini o'rganib, ularni salbiy ta'sirlardan himoya qilishga harakat qiladi. Bu jarayonda profilaktik suhbatlar, tarbiyaviy tadbirlar va tushuntirish ishlari olib boriladi. Natijada shaxsda qonunga hurmat ruhini shakllantirishga erishiladi. Bugungi kunda probatsiya tizimi xalqaro huquq normalari asosida rivojlanmoqda. Birlashgan Millatlar Tashkiloti tomonidan qabul qilingan bir qator xalqaro hujjatlarda jazoni ijro etishda insonparvarlik tamoyillariga amal qilish zarurligi belgilangan. Xususan, "Ozodlikdan mahrum qilish bilan bog'liq bo'lmagan choralar to'g'risidagi Tokio qoidalari" probatsiya xizmatining xalqaro huquqiy asoslaridan biri hisoblanadi. Mazkur qoidalarga ko'ra, jinoyat sodir etgan shaxslarni imkon qadar jamiyatdan ajratmagan holda tarbiyalash va nazorat qilish tavsiya etiladi. Bu esa probatsiya tizimining xalqaro miqyosdagi ahamiyatini yanada oshirmoqda. Xorijiy davlatlar tajribasi probatsiya tizimining samarali faoliyat yuritishi uchun muhim nazariy va amaliy asos bo'lib xizmat qiladi. Masalan, AQShda probatsiya tizimi sud va maxsus xizmat organlari orqali amalga oshiriladi hamda mahkumlarga individual dasturlar asosida yondashiladi. Buyuk Britaniyada esa probatsiya xizmatlari keng vakolatlarga ega bo'lib, mahkumlarni psixologik va ijtimoiy rehabilitatsiya qilishga katta e'tibor qaratiladi. Skandinaviya davlatlarida probatsiya tizimi insonparvarlik tamoyillariga asoslangan bo'lib, mahkumlarni jamiyatga qaytarish ustuvor vazifa sifatida qaraladi. Ushbu tajribalar probatsiya xizmatining samaradorligini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi. O'zbekiston Respublikasida ham probatsiya tizimini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Mamlakatda sud-huquq islohotlari doirasida jinoyat-ijroiya siyosatini liberallashtirish va insonparvarlashtirish yo'nalishida keng ko'lamli ishlar amalga oshirilmoqda. Probatsiya xizmatining tashkil etilishi jazoni ijro etish tizimini modernizatsiya qilish va mahkumlarni ijtimoiy moslashtirishga xizmat qilmoqda. Shu bilan birga, probatsiya faoliyatining

samaradorligini oshirish maqsadida xalqaro tajribalarni o'rganish va zamonaviy mexanizmlarni joriy etish ishlari olib borilmoqda. Umuman olganda, probatsiya xizmati zamonaviy huquqiy davlat va fuqarolik jamiyati sharoitida muhim ijtimoiy-huquqiy institut hisoblanadi. Mazkur tizim jinoyat sodir etgan shaxslarni qayta tarbiyalash, ularning ijtimoiy hayotga moslashuvini ta'minlash hamda qayta jinoyatchilikning oldini olishga xizmat qiladi. Probatsiya faoliyatining nazariy asoslarini chuqur o'rganish va amaliyotga samarali tatbiq etish jinoyat-ijroiya tizimini takomillashtirishda muhim ahamiyatga ega. Probatsiya xizmati faoliyatining huquqiy asoslari har qanday davlatda ushbu tizimning samarali faoliyat yuritishini ta'minlovchi muhim omillardan biri hisoblanadi. Probatsiya tizimining huquqiy jihatdan mustahkam asosga ega bo'lishi jinoyat sodir etgan shaxslarni nazorat qilish, ularni ijtimoiy moslashtirish hamda qayta jinoyatchilikning oldini olish jarayonida qonuniylik va adolat tamoyillarining ta'minlanishiga xizmat qiladi. Zamonaviy demokratik davlatlarda probatsiya faoliyati inson huquqlarini himoya qilish, jazoning insonparvarlik mohiyatini kuchaytirish va jamiyat xavfsizligini ta'minlash bilan chambarchas bog'liq holda rivojlanmoqda. Shu sababli probatsiya tizimining huquqiy asoslarini o'rganish jinoyat-ijroiya siyosatini takomillashtirishda muhim ilmiy va amaliy ahamiyatga ega.

O'zbekiston Respublikasida probatsiya tizimining shakllanishi sud-huquq islohotlari bilan uzviy bog'liqdir. Mustaqillikning dastlabki yillaridan boshlab mamlakatda inson huquqlari va erkinliklarini ta'minlashga qaratilgan demokratik islohotlar amalga oshirildi. Ushbu jarayonda jinoyat-ijroiya tizimini liberallashtirish, jazolarning insonparvarlik mohiyatini kuchaytirish hamda ozodlikdan mahrum qilish bilan bog'liq bo'lmagan jazo turlarini keng qo'llash masalalariga alohida e'tibor qaratildi. Natijada probatsiya xizmatini tashkil etish va uning huquqiy asoslarini yaratish zarurati yuzaga keldi. Probatsiya tizimining shakllanishida

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining sud-huquq tizimini isloh qilishga qaratilgan farmon va qarorlari muhim rol o'ynadi. Ayniqsa, ichki ishlar organlari faoliyatini tubdan takomillashtirish, jinoyatchilikning oldini olish va jazoni ijro etish tizimini modernizatsiya qilish bo'yicha qabul qilingan normativ-huquqiy hujjatlar probatsiya xizmatining mustaqil institut sifatida shakllanishiga huquqiy zamin yaratdi. Mazkur islohotlar natijasida jazoni ijro etish tizimida yangi yondashuvlar joriy etilib, mahkumlarni jamiyatdan ajratmagan holda tarbiyalash va nazorat qilish amaliyoti kengaydi. Probatsiya xizmatining huquqiy asoslari avvalo O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida belgilangan insonparvarlik, qonuniylik va fuqarolarning huquq hamda erkinliklarini himoya qilish tamoyillariga tayanadi. Konstitutsiyada inson, uning hayoti, erkinligi, sha'ni va qadr-qimmati oliy qadriyat sifatida e'tirof etilgan bo'lib, ushbu tamoyil probatsiya tizimi faoliyatida ham o'z ifodasini topadi. Probatsiya xizmatining asosiy maqsadi jinoyat sodir etgan shaxsni jamiyatdan butunlay ajratib qo'yish emas, balki uni tuzatish va qayta ijtimoiy hayotga moslashtirishdan iboratdir. Shu jihatdan probatsiya tizimi Konstitutsiyada belgilangan insonparvarlik prinsipining amaliy ifodasi hisoblanadi. Probatsiya faoliyatining huquqiy asoslarini belgilovchi asosiy manbalardan biri O'zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksi hisoblanadi. Mazkur kodeksda ozodlikdan mahrum qilish bilan bog'liq bo'lmagan jazo turlari, shartli hukm qilish, axloq tuzatish ishlari, majburiy jamoat ishlari va boshqa jazo choralarning huquqiy asoslari belgilangan. Ushbu jazolarning ijrosi probatsiya organlari tomonidan nazorat qilinadi. Jinoyat kodeksida nazarda tutilgan ayrim institutlar probatsiya faoliyatining mazmuni va vazifalarini aniqlashda muhim o'rin tutadi. Xususan, sud tomonidan mahkum zimmasiga yuklatilgan majburiyatlarning bajarilishini ta'minlash probatsiya organlarining asosiy vazifalaridan biri hisoblanadi. Probatsiya tizimining faoliyati Jinoyat-ijroiya kodeksi bilan ham tartibga solinadi. Ushbu kodeks jazolarni ijro etish tartibi, mahkumlarning huquq va majburiyatlari, nazorat

mexanizmlari hamda probatsiya organlarining vakolatlarini belgilab beradi. Jinoyat-ijroiya kodeksida probatsiya nazoratining asosiy shakllari, mahkumlarning xulq-atvorini monitoring qilish tartibi va ular bilan profilaktik ishlash mexanizmlari mustahkamlangan. Mazkur kodeks probatsiya xizmatining amaliy faoliyatini huquqiy jihatdan tartibga soluvchi muhim manba hisoblanadi. Probatsiya faoliyatining huquqiy asoslari faqat milliy qonunchilik bilan cheklanib qolmaydi. Ushbu tizim xalqaro huquq normalari va standartlariga ham asoslanadi. O'zbekiston Respublikasi inson huquqlarini himoya qilishga oid ko'plab xalqaro shartnomalarning ishtirokchisi sifatida probatsiya faoliyatida ham xalqaro standartlarga amal qiladi. Jumladan, Birlashgan Millatlar Tashkiloti tomonidan qabul qilingan "Ozodlikdan mahrum qilish bilan bog'liq bo'lmagan choralar to'g'risidagi Tokio qoidalar" probatsiya faoliyatining muhim xalqaro huquqiy asoslaridan biri hisoblanadi. Ushbu qoidalarga muvofiq davlatlar jinoyat sodir etgan shaxslarga nisbatan insonparvar yondashuvni qo'llashi, ularni imkon qadar jamiyatdan ajratmagan holda nazorat va tarbiyaga jalb qilishi lozim. Probatsiya xizmatining huquqiy asoslarini shakllantirishda idoraviy normativ-huquqiy hujjatlar ham muhim rol o'ynaydi. Ichki ishlar vazirligi tomonidan qabul qilinadigan buyruq va yo'riqnomalar probatsiya organlari faoliyatining tashkiliy jihatlarini tartibga soladi. Ushbu hujjatlarda probatsiya hisobiga olish tartibi, nazoratni amalga oshirish shakllari, profilaktik suhbatlar o'tkazish tartibi va mahkumlar bilan individual ishlash mexanizmlari belgilanadi. Shu bilan birga, probatsiya xodimlarining xizmat faoliyatiga oid masalalar ham mazkur normativ hujjatlar orqali tartibga solinadi. Probatsiya xodimlarining huquqiy maqomi ham probatsiya tizimining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Probatsiya xodimlari o'z xizmat vazifalarini bajarishda qonuniylik, xolislik va insonparvarlik tamoyillariga amal qilishi lozim. Ularning asosiy vazifalari mahkumlarning xulq-atvori ustidan nazorat olib borish, profilaktik tadbirlarni amalga oshirish, mahkumlarni ijtimoiy moslashtirishga ko'maklashish

hamda sud tomonidan yuklatilgan majburiyatlarning bajarilishini ta'minlashdan iboratdir. Shu bilan birga, probatsiya xodimlari o'z faoliyatida fuqarolarning huquq va erkinliklarini hurmat qilishi shart. Probatsiya nazoratidagi shaxslarning huquq va majburiyatlari ham qonunchilikda aniq belgilangan. Probatsiya hisobida turgan shaxslar qonuniy mehnat faoliyati bilan shug'ullanish, ta'lim olish, tibbiy xizmatlardan foydalanish va boshqa konstitutsiyaviy huquqlardan foydalanish imkoniyatiga ega. Shu bilan birga, ular sud tomonidan yuklatilgan majburiyatlarga qat'iy rioya etishi, probatsiya organlari talablarini bajarishi va belgilangan tartib-qoidalarga amal qilishi lozim. Agar mahkum probatsiya nazorati shartlarini buzsa, unga nisbatan qonunchilikda belgilangan choralar qo'llanilishi mumkin. Probatsiya faoliyatining huquqiy asoslarida profilaktika masalasiga ham alohida e'tibor qaratiladi. Chunki probatsiya tizimining asosiy maqsadlaridan biri qayta jinoyatchilikning oldini olishdan iboratdir. Shu sababli probatsiya organlari ichki ishlar organlari, mahalla institutlari, ta'lim muassasalari va boshqa tashkilotlar bilan hamkorlikda profilaktik tadbirlarni amalga oshiradi. Mazkur hamkorlik jinoyat sodir etgan shaxslarni ijtimoiy qo'llab-quvvatlash va ularni sog'lom turmush tarziga yo'naltirishga xizmat qiladi. Bugungi kunda O'zbekistonda probatsiya xizmatining huquqiy asoslarini yanada takomillashtirish bo'yicha izchil islohotlar olib borilmoqda. Xususan, probatsiya faoliyatiga zamonaviy axborot texnologiyalarini joriy etish, elektron nazorat tizimlarini rivojlantirish va xalqaro tajribalarni amaliyotga tatbiq etish masalalariga alohida e'tibor qaratilmoqda. Shu bilan birga, probatsiya xizmatining samaradorligini oshirish maqsadida qonunchilik bazasi muntazam ravishda takomillashtirilmoqda. Umuman olganda, probatsiya xizmati faoliyatining huquqiy asoslari ushbu tizimning samarali ishlashini ta'minlovchi muhim omil hisoblanadi. Huquqiy asoslarning mustahkamligi probatsiya organlari faoliyatida qonuniylik, insonparvarlik va adolat tamoyillarining to'liq amalga oshirilishiga xizmat qiladi. Shu bilan birga, probatsiya tizimining huquqiy jihatdan

takomillashib borishi jinoyatchilikning oldini olish, mahkumlarni qayta tarbiyalash va ularning jamiyatga muvaffaqiyatli qaytishini ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Hozirgi davrda probatsiya xizmati jinoyatchilikka qarshi kurashish va jazoni ijro etish tizimining muhim tarkibiy qismi sifatida rivojlanib bormoqda. Ushbu tizimning asosiy maqsadi jinoyat sodir etgan shaxslarni jamiyatdan ajratmagan holda ularni qayta tarbiyalash, ijtimoiy hayotga moslashtirish hamda qayta jinoyat sodir etishining oldini olishdan iboratdir. Shu sababli probatsiya xizmatining samaradorligini oshirish va faoliyatini takomillashtirish masalasi bugungi kunda dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Zamonaviy sharoitda jinoyatchilikning yangi shakllari paydo bo'layotgani, ijtimoiy munosabatlarning murakkablashib borayotgani hamda inson huquqlarini ta'minlashga bo'lgan talabning ortishi probatsiya tizimiga yangicha yondashuvlarni joriy etishni taqozo etmoqda. Probatsiya xizmatining faoliyatida mavjud muammolarni o'rganish ushbu tizimni yanada rivojlantirish imkonini beradi. Amaliyot shuni ko'rsatadiki, probatsiya nazoratidagi ayrim shaxslarning qayta jinoyat sodir etishi tizim faoliyatida ayrim kamchiliklar mavjudligini ko'rsatadi. Bunday holatlar ko'pincha mahkumlarning ijtimoiy muammolari, ishsizlik, oilaviy nizolar yoki salbiy muhit ta'siri bilan bog'liq bo'ladi. Shu sababli probatsiya organlari faoliyatida faqat nazorat funksiyasini emas, balki ijtimoiy rehabilitatsiya va psixologik yordam masalalarini ham kuchaytirish zarur hisoblanadi. Probatsiya tizimidagi asosiy muammolardan biri moddiy-texnik bazaning yetarli darajada rivojlanmaganligi bilan bog'liqdir. Ayrim hududlarda probatsiya xizmatlari zamonaviy texnik vositalar bilan to'liq ta'minlanmaganligi nazorat samaradorligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Xususan, elektron monitoring tizimlarining yetarli darajada joriy etilmaganligi mahkumlarning xatti-harakatlarini doimiy kuzatib borish imkoniyatlarini cheklaydi. Shu bois probatsiya tizimini raqamlashtirish va zamonaviy texnologiyalarni keng joriy etish bugungi kunning muhim vazifalaridan biri hisoblanadi. Probatsiya xizmatining samaradorligini

oshirishda qonunchilikni takomillashtirish ham muhim o‘rin tutadi. Hozirgi kunda ayrim normativ-huquqiy hujjatlarni zamonaviy talablar asosida qayta ko‘rib chiqish zarurati mavjud. Xususan, probatsiya nazoratini amalga oshirish mexanizmlarini yanada aniqroq belgilash, elektron nazorat vositalaridan foydalanish tartibini takomillashtirish va probatsiya xodimlarining vakolatlarini kengaytirish bo‘yicha islohotlar olib borilishi maqsadga muvofiqdir. Shu bilan birga, probatsiya nazoratidagi shaxslarning huquq va manfaatlarini himoya qilish mexanizmlarini kuchaytirish ham muhim ahamiyatga ega. Bugungi kunda O‘zbekistonda probatsiya tizimini rivojlantirish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida qaralmoqda. Sud-huquq islohotlari doirasida probatsiya xizmatining tashkiliy va huquqiy asoslarini mustahkamlash, xalqaro standartlarni joriy etish hamda jazoni ijro etish tizimining insonparvarlik mohiyatini kuchaytirishga qaratilgan keng ko‘lamli ishlar amalga oshirilmoqda. Ushbu islohotlar probatsiya xizmatining jamiyatdagi rolini oshirish va uning samaradorligini ta‘minlashga xizmat qilmoqda. Umuman olganda, probatsiya xizmatini takomillashtirish jinoyatchilikka qarshi kurashish tizimini rivojlantirishning muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Probatsiya faoliyatining samarali tashkil etilishi qayta jinoyatchilikning kamayishiga, mahkumlarning ijtimoiy moslashuviga hamda jamiyat xavfsizligining ta‘minlanishiga xizmat qiladi. Shu sababli probatsiya tizimini zamonaviy talablar asosida rivojlantirish, uning moddiy-texnik bazasini mustahkamlash va xalqaro tajribalarni keng joriy etish bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biri hisoblanadi.

Mazkur ilmiy maqolada probatsiya xizmati faoliyatining nazariy va huquqiy asoslari hamda uni takomillashtirish masalalari ilmiy jihatdan tahlil qilindi. Tadqiqot davomida probatsiya tizimi zamonaviy jinoyat-ijroiya siyosatining muhim tarkibiy qismi ekanligi, uning asosiy maqsadi jinoyat sodir etgan shaxslarni qayta tarbiyalash, ijtimoiy hayotga moslashtirish va qayta jinoyatchilikning oldini

olishdan iboratligi aniqlandi. Probatsiya tizimi insonparvarlik tamoyillariga asoslangan bo'lib, jazoni ijro etishda shaxsni jamiyatdan ajratmagan holda nazorat va tarbiyaga jalb qilish imkonini beradi. Tadqiqot natijalariga ko'ra, probatsiya faoliyatining nazariy asoslari jinoyat huquqi, kriminologiya, psixologiya va pedagogika fanlari bilan uzviy bog'liq ekanligi ma'lum bo'ldi. Probatsiya xizmatining samaradorligi mahkumlarga individual yondashuvni qo'llash, ularni ijtimoiy qo'llab-quvvatlash va profilaktik tadbirlarni samarali tashkil etishga bog'liqdir. Shu bilan birga, probatsiya tizimi jazoni ijro etishning muqobil shakli sifatida penitensiar tizimdagi yuklamani kamaytirishga ham xizmat qiladi. Maqolada probatsiya xizmatining huquqiy asoslari ham tahlil qilinib, O'zbekiston Respublikasida ushbu tizimning shakllanishi sud-huquq islohotlari bilan chambarchas bog'liq ekanligi yoritildi. Probatsiya faoliyatining huquqiy asoslari Konstitutsiya, Jinoyat kodeksi, Jinoyat-ijroiya kodeksi hamda boshqa normativ-huquqiy hujjatlar bilan tartibga solinishi aniqlandi. Shuningdek, probatsiya faoliyatida xalqaro standartlar va inson huquqlarini himoya qilish tamoyillariga alohida e'tibor qaratilishi zarurligi asoslab berildi. Tahlillar shuni ko'rsatdiki, probatsiya tizimi faoliyatida ayrim muammolar ham mavjud bo'lib, ular moddiy-texnik ta'minotning yetarli emasligi, zamonaviy texnologiyalarning to'liq joriy etilmaganligi hamda malakali kadrlar masalalari bilan bog'liqdir. Shu sababli probatsiya tizimini yanada rivojlantirish uchun raqamlashtirish jarayonlarini jadallashtirish, elektron nazorat vositalaridan keng foydalanish va probatsiya xodimlarining malakasini oshirish zarur hisoblanadi. Xulosa qilib aytganda, probatsiya xizmati zamonaviy huquqiy davlat va fuqarolik jamiyatining muhim institutlaridan biri hisoblanadi. Ushbu tizimni takomillashtirish jinoyatchilikning oldini olish, mahkumlarni qayta ijtimoiylashtirish va jamiyat xavfsizligini ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bois probatsiya faoliyatining huquqiy va tashkiliy asoslarini yanada rivojlantirish, xalqaro tajribalarni amaliyotga keng

joriy etish hamda insonparvarlik tamoyillarini mustahkamlash kelgusidagi ustuvor vazifalardan biri bo'lib qoladi.

REFERENCES

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi (1992-yil 8-dekabrda qabul qilingan, so'nggi o'zgartirishlar bilan). — <https://lex.uz/acts/35869>
2. O'zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksi (1994-yil 22-sentabrda qabul qilingan, o'zgartirishlar bilan). 75-modda. "Kasallik yoki mehnat qobiliyatini yo'qotish oqibatida jazodan ozod qilish". — <https://lex.uz/docs/-111453>
3. O'zbekiston Respublikasining Jinoyat-ijroiya kodeksi (1997-yil 25-aprelda qabul qilingan, o'zgartirishlar bilan). 165-modda. "Kasallik tufayli yoki mehnat qobiliyatini yo'qotganlik oqibatida jazodan ozod qilishga taqdim etish tartibi". — <https://lex.uz/docs/-163629>
4. "Probatsiya to'g'risida" O'zbekiston Respublikasining Qonuni. O'RQ-938-son, 07.08.2024-y. — <https://lex.uz/uz/docs/-7050441>
5. O'zbekiston Respublikasining 2014-yil 14-maydagi "Huquqbuzarliklar profilaktikasi to'g'risida"gi Qonuni. — <https://lex.uz/docs/3260337>
6. Fuqarolik va siyosiy huquqlar to'g'risidagi xalqaro pakt (1966-yil 16-dekabr, BMT). O'zbekiston tomonidan ratifikatsiya qilingan.
7. BMT ning mahkumlar bilan muomala qilish bo'yicha minimal standart qoidalari (Nelson Mandela qoidalari, 2015-yil). — BMT hujjati A/RES/70/175.
8. Tursunov B.T. Huquqbuzarlik profilaktikasining nazariy asoslari. — Toshkent: TDYUI, 2021.
9. Xoliqov A.A. Probatsiya xizmati: vakolat va amaliyot. // Huquq va jamiyat jurnali. — 2023. — №2.

SCIENTIFIC CONFERENCE OPEN PROCEEDINGS

Global Academic Knowledge Repository

10. Umarov D.N. Jazodan ozod qilishning huquqiy mexanizmlari: nazariy va amaliy tahlil. // O'zbekiston Respublikasi Huquqiy tadqiqotlar jurnali. — 2024. — №1.

11. Rahimov S.R. Mahkumlarni ijtimoiy moslashtirish: probatsiya tizimining roli. — Toshkent: IIV Akademiyasi, 2022.

Contact: 99 826 99 56

